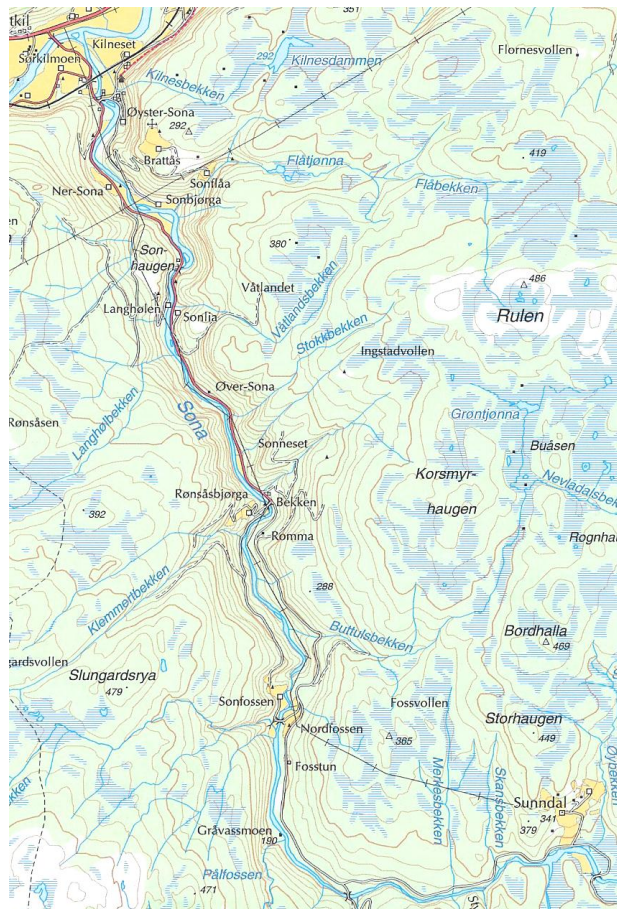

1930 Sliterfolket i Sondalen

Først noen ord om ”sliterkjerringa” – denne fantastiske kvinne som vi finner på ei øy ute i havgapet, på ei fjellhulle på Vestlandet eller på en plass langt inne i skogen, oppe i dalen, på fjellet – ja, hvor som helst – du kjenner sikker ei eller i det minste har hørt om ei. Hun har alltid vært her, hun er her ennå i vårt miljø og hun vil alltid være her. Denne personen som var sist i seng – etter å ha ryddet opp etter alle andre. Hun var først oppe om morgenen for å tenne opp i ovnen slik at ikke små barneføtter skulle fryse. Hun melket noen kyr eller geiter hver dag klokken 06 – 365 dager i året. Hun var knapt utenfor si bygd – kanskje på setra i 50 – 60 somrer. Hun gikk gravid og fødte unger halve livet, i en tid hvor det å miste en unge var mer regelen enn unntakene. Ferie, permisjon og pensjonspeng var fremmedord. Vi vet at statsansatte og andre får medalje og heder for å ha vært i samme jobben i 30 år, en svært så liten prestasjon – så lenge en får være frisk. Ble samme person syk, kunne vedkommende bli hjemme – likevel fikk han medaljer. Ei ”sliterkjerring” kunne aldri være syk! - Kallen var på fiske, i skogen, på anlegg – borte i ukevis, så kom han innom hjemme – og det eneste han gjorde var å sette på en ny unge. Hva har hun fått igjen? Ikke en medalje, ikke en bauta – knapt en blomsterkvast. Nå er det ikke så sikkert at hun ville hatt noe heller, men hun hadde fortjent bedre. Og ikke det at vi ønsker oss tilbake til den forgangne tid – som er oss nærmere enn vi tror, men kanskje kan vi alle av i dag som holder på med kvinnekongresser, 40 prosent og 50 prosent tall – stanse opp et sekund – i ærbødighet og til ettertanke. Kanskje vil du kjenne litt uro nede i maven, eller en klump i halsen, eller en liten tåre i øyekroken. Gjør du det, så har vi lykket litt i å komme videre til å forstå hva det hele dreier seg om, nemlig: ærefrykt for livet. ”Ho mor” og sliterkjerring er fortsatt min helt i samfunnet. Og det finnes sliterkjerringer i dag også – om enn i kanskje andre utgaver. ”Ho mor er fortsatt ho MOR”.

Og hva lærte ”ho mor” oss? Jo, de to viktige prinsipper som bygger opp ethvert godt samfunn – og som har gjort landet til hva det er i dag, og som gjør at vi kan leve i frihet og velferd, nemlig: ”Det å kunne stå opp om morgenen – og det å kunne takke for maten”. I overført betydning: ikke være redd for å arbeide eller ta på seg ansvar - og det å kunne vise ydmykhet,

respekt og høflighet. I videre overført betydning: det å kunne neie og bukke. Tradisjoner, verdier – og små nødvendige skiller - som synes å bli visket bort. Når høflighet og ydmykhet forsvinner – går landet og ulike samfunn i oppløsning. Et land uten tradisjoner er ett land uten grenser både direkte og indirekte. Kanskje bør vi lære litt av sliterkjerringa fortsatt?

Ovennevnte avsnitt skal ligge der til ettertanke, når vi nå beveger oss oppover Sondalen for å møte et samfunn og et miljø som nok har hatt flere ”sliterkjerringer” – (som i enkelte tilfeller også kan være en mannsperson), som gjennom generasjoner har gått foran og kvistet løype. Sondalen er ikke noe unntak på noen måte. Og dette er ikke et totalbilde av livet og miljøet i dalføret, men kun enkelte glimt fra noen jeg har møtt. Det er så mye, mye mer, så mange, mange flere og helt sikkert andre jeg burde ha snakket med, men det får bli en annen gang, en annen historie og i en annen ramme. Flere bilder vil helt sikkert kunne henges opp.

Lars Langseth (Litj-Lars)

Med tanke på dagens stillesittende unger, foreldrenes kjøring til og fra, SFO og krav om buss både for den ene og den andre, er det med en viss undring – for ikke å si beundring - en hører Lars Langseth (83) på Sonfossen fortelle om sin skolevei. Her var det ikke krav om noe, ”det å forlange” og ”rettigheter” var ikke ord som tilhørte sondalingene. En gjorde det forfedrene hadde gjort før dem, og satte tæring etter næring i alle henseende. Ville en på skolen, måtte en bare begynne å gå. De startet ved 0700-tiden for å nå fram til skolestart klokken 0900. De gikk på en vei, som kanskje dagens unge ikke engang vil kalle ”vei”, i stummende mørke når de gikk til skolen, og i enkelte vintermånedene like mørkt når de gikk hjem igjen. Rett nok kjente dem veien som sin egen bukselomme, men alle som har prøvd å gå i mørke vet hvor vanskelig det er. Ikke hadde de lommelykt eller andre hjelpemidler. De levde i naturen og med naturen. De gikk til og fra gjennom ”svarte skogen” – over 3 timer hver dag. Ofte alene, på hjemveien kanskje ifølge med noen et stykke. ”Og i skogen lurte rovdynene”?, spør jeg. ”Jo, de var nok der, men - nei...”, svarer Lars - og så snakket han videre om selve veien i mørket, som om ordet ”rovdyn” var et ikke-eksisterende tema.

Nils Sundal på Sundal Vestre forteller meg at han ofte begynte på skoleveien en dag før. De gikk vanligvis annenhver dag på skole, så kvelden før ruslet han over åskammene og ned til tanta si, Olga Betten på Fosstun, og var over der til dagen derpå – hvorpå han vandret videre nedover dalføret.

Jeg spør han Litj-Lars om hvordan de klarte seg gjennom hverdagen. ”Vi hadde mat, og hva mer trenger en”?, spør Lars - han minnes russerne under krigen som spiste havren fra hestemøkka. Jo, de var nok bedre stilte oppe på Sonfossen enn mange andre i Sondalen.

Ole og Lars Betten

Nils Sundal

Tre av de som i vår egen tid hadde lang skolevei i Sondalen

Beveger vi oss litt nedover dalen møter vi de to fotball-lagene: *Rønsåsbjørg* og *Gylland*, elleve unger i hver husstand. Og noen vil kanskje i tillegg si at familien Gylland bodde mer i ei hytte enn hus. Det er et under hvordan de klarte seg. Og hvordan klarte de å mette 11 unger i mellomkrigstiden. Det måtte ha vært et slit, en nøysomhet og en tålmodighet – som de som vokser opp i dag ikke kan forstille seg. Jeg skal ikke dra frem detaljer, men at de hadde mat hver dag, klær til alle o.l – får den enkelte selv gjøre seg opp ei mening om. Jeg synes Kåre Gyllands ord dekker det meste: ”*Jeg skjønner ikke hvordan mor og far klarte alle strabasene.*”

Han Litj-Lars, sa til meg under et besøk på Sonfossen i jula 2004, at det nok ville ha vært litt av et syn for dagens ungdom å se Gjertrud på *Rønsåsbjørg* i mellomkrigstiden bake brød for å mette hele 11 storvokste gutter. Det var ikke noen få kopper med mjøl, men hele 50 kilos sekker som ble tømt utover bordet for å knas.

Når jeg videre snakker med Lars om de harde 30-årene, skinner det lett igjennom hvem som betydde mest, og han bruker lærer Jon Øverkils ord om sin mor. Øverkil skrev følgende: ”*Hanna vil stå som et mønster for alle husmødre i våre tusen hjem for hvordan en husmor skal være. Det ruver ikke så svært dette arbeidet, men det er et av de viktigste bindeledd i samfunnet vårt.*”

Hanna Ingseth

Irving Krogh forteller at de i potetferien var med og tok opp poteter rundt omkring på gårdene. Betalingen var Kr 1,25 pr. dag. De gikk i knebukser og pluggsko. ”*Og jeg som trodde dere hadde beksømsko*”, skyter jeg inn. ”*Nei du, beksømsko fikk jeg først i 1939 da jeg var konfirmert. De kostet kr 24,50. Jeg hadde tjent 24 kroner på ei uke med hardt arbeid, og så skjøt far (Ole Krogh d. 1977) inn den siste femtiøringen*”, humrer Irving der han tenker tilbake til sin oppvekst og sammenligner med dagens bruk og kast. ”*Ja, husker jeg ikke feil – så gikk jeg i de samme skoene under hele krigen.*”

Irving Krogh

Kåre Gylland (f.1934) forteller at far hans, Oskar Gylland - ble arrestert av tyskerne. Han hadde visstnok kvartet noen poteter. Han var borte i flere dager. Tyske soldater var stadig på rassa i de dager, spurte og grov om alt mulig, og om de på Gylland hadde sett noen fremmede mennesker i det siste. ”*Mor, Oline – var helt fra seg på grunn av far*”, forteller Kåre. Hun gråt og ba den tyske offiseren om hjelp til å få ham fri. Tyskeren snakket ganske bra norsk, og fortalte at han hadde vært her i landet før krigen, at han var gift og hadde 4 barn hjemme i Tyskland. Men han kunne ikke gjøre noe med arrestasjonen.

Oskar Gylland

Oline Gylland

Kåre forteller og at det var knapt med mat. De var sultne mange ganger. Spiste mye poteter, og gikk nok sultne til sengs flere ganger. De rappet neper hos naboen når sulten var på sitt verste. ”Vi fikk nok litt mat av naboer engang iblant, særlig til jul”, forteller Kåre. For oss som vokser opp i dag, er det helt uforståelig hvordan så mange kunne få plass i ei så lita stue. Før Oline var 14 år hadde hun mistet begge sine foreldre og sin søster. Hun ble mor vel 17 år gammel. Hun døde 5.oktober 1997, og etterlot seg 11 barn, 46 barnebarn, 61 oldebarn og 1 tippoldebarn. Personlig bøyer jeg meg i støvet for Oline.

Oline og Oskar Gylland med sine 11 barn

Gjertrud og Severin Rønsåsbjørg med sitt "fotball-lag"

Lenger oppe i dalen var det Eli Sundal (født Langseth den 22.03.1918) som rådet grunnen. På Sundal var det mange aktiviteter. Ved siden av vanlig gårdsarbeid, var det mye turisme. Kjente personligheter fra inn- og utland var på Sundal, og med Eli som vertinne og det sentrale midtpunktet. Hvordan hun klarte å få gjort alt, er det ingen som vet i dag – enhver kan jo bare forsøke å yste ost hver dag i 50 år, slik Eli gjorde det.

Eli Sundal 1978

En fra Sondalen har fortalt meg at kanskje var det ikke bare de store familier som hadde det vanskelig – det var andre som slet like mye, og kanskje verre – for å klare seg. Og dette handler heller ikke om å finne ut hvem som hadde det verst eller best, men det handler om å finne litt ettertanke – sette "ho mor" i høysetet. Sannelig var det noen "sliterkjerringer" der oppe i Sondalen. Vi lar Hanna, Gjertrud, Oline og Eli være deres representanter i vår omtanke. "De beste har nok med å dø", skrev Nordahl Grieg – og mannfolk har fått sine bautaer for tapper innsats i tåpelige kriger. "De beste har nok med å fø", sier nå jeg. I Sondalen ga "ho mor" liv og føde ut av ingenting. Stoltheten og verdigheten kan ingen ta fra dem. *Takk, mor!*

Kåre og Gerd Gylland, (født Rønsåsbjørg), en god link mellom de to "fotball-lagene"